

Εκπαίδευση - Η άλυτη τραγωδία

Γιώργος Ψαχαρόπουλος

FORMER LONDON SCHOOL OF ECONOMICS
ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΑΘΗΝΩΝ ΚΑΙ ΒΟΥΛΗ ΤΩΝ ΕΛΛΗΝΩΝ

Περίληψη

Το εκπαιδευτικό μας σύστημα κάθε άλλο παρά συμβάλλει στην ανταγωνιστικότητα και ανάπτυξη της χώρας. Η πληθώρα νόμων και μεταρρυθμίσεων της παιδείας τις τελευταίες δεκαετίες έχουν αποτύχει διότι ασχολούνται με λεπτομέρειες του συστήματος αντί να εισάγουν διαρθρωτικές αλλαγές. Επιβάλλεται η επανίδρυση του συστήματος με βάση την αποκέντρωση, αυτονομία, αξιολόγηση και εισαγωγή κινήτρων για διδάσκοντες και διδασκόμενους. Δυστυχώς η μικροπολιτική είναι ισχυρότερη κάθε προσπάθειας ορθολογισμού του συστήματος με βάση τα αποτελέσματα ερευνών.

Είναι κοινώς γνωστό ότι οι οικονομολόγοι συχνά διαφωνούν μεταξύ τους – εξ ου και *dismal science*. Σε κάτι όμως που όλοι συμφωνούν, είναι ο ρόλος της εκπαίδευσης στην οικονομική και κοινωνική ανάπτυξη μιας χώρας. Μια σειρά ερευνών από τη δεκαετία του 1960 μέχρι σήμερα έχει δείξει τη θετική συμβολή της εκπαίδευσης και της κατάρτισης σε μια μακρά σειρά οικονομικών και κοινωνικών δεικτών. Σαν αναγνώριση της σημασίας αυτών των ερευνών, πολλά Νόμπελ έχουν δοθεί στους πρωτοπόρους των οικονομικών της εκπαίδευσης (π.χ., T. W. Schultz, 1961; Becker, 1975; Lucas, 1988).

Δυστυχώς η Ελλάδα αποτελεί εξαίρεση σε αυτόν τον κανόνα. Πολλές εμπειρικές μελέτες αρχίζοντας από αυτή του Bowles (1967) στο τότε Κέντρο Οικονομικών Ερευνών έχουν δείξει μικρή συμβολή της εκπαίδευσης στον ρυθμό οικονομικής ανάπτυξης. Παρόλο που οι ποσοτικοί εκπαιδευτικοί δείκτες είναι εφάμιλλοι αυτών των πιο ανεπτυγμένων χωρών, δεν υπάρχει αντιστοίχιση με τους οικονομικούς δείκτες. Πώς εξηγείται αυτό το μυστήριο;

Σαν σύνοψη, οι λόγοι οφείλονται σε παράγοντες προσφοράς και ζήτησης εκπαιδευτικών υπηρεσιών. Από την πλευρά της προσφοράς η δομή και ποιότητα της εκπαίδευσης δεν είναι αυτή που θα συνέβαλε στην ανταγωνιστικότητα και την ανάπτυξη. Από την πλευρά της ζήτησης η χρήση των αποφοίτων είναι συχνά άσχετη με την παραγωγικότητα, π.χ., απασχόληση στον δημόσιο τομέα.

Το εκπαιδευτικό μας σύστημα βρίσκεται σε μία διαρκή κρίση. Το σύστημα είναι αναποτελεσματικό όσον αφορά την παροχή γνώσεων που να οδηγούν όχι μόνο στην απασχόληση, αλλά και στην καλλιέργεια της συνειδήσεως πολίτη. Είναι επίσης αντικοινωνικό με την έννοια ότι συμβάλλει στη διαιώνιση οικονομικών ανισοτήτων.

Τα προβλήματα αυτά είναι γνωστά και κάθε κυβέρνηση από τη μεταπολίτευση και μετά έχει προσπαθήσει να τα αντιμετωπίσει. Όμως, παρά τη σωρεία εκπαιδευτικών νόμων και μεταρρυθμίσεων τις τελευταίες δεκαετίες, τα προβλήματα οξύνονται αντί να λύνονται. Ο λόγος για αυτή την αποτυχία είναι ότι οι λεγόμενες «μεταρρυθμίσεις» και «βελτιστοποιήσεις» ασχολούνται με λεπτομέρειες του συστήματος αντί να κάνουν διαρθρωτικές αλλαγές. Ο περαιτέρω λόγος για αυτή την ολιγωρία είναι ότι κάθε διαρθρωτική αλλαγή θίγει κεκτημένα συμφέροντα και επομένως ψήφους. Έτσι στο όνομα της μικροπολιτικής και ψηφοθηρίας επικρατεί η αδράνεια και η κρίση στην εκπαίδευση συνεχίζεται (Ψαχαρόπουλος, 2003).

Το φρένο

Κεντρικό ρόλο για την κακοδαιμονία της εκπαίδευσης παίζει το άβατο άρθρο 16 του Συντάγματος. Ας υπενθυμίσουμε τι λέει (έμφαση δική μου):

- ▼ «Η τέχνη και η επιστήμη, η έρευνα και η διδασκαλία είναι ελεύθερες, η ανάπτυξη και η προαγωγή τους αποτελεί *υποχρέωση του κράτους*».
- ▼ «Όλοι οι Έλληνες έχουν δικαίωμα δωρεάν παιδείας, σε όλες τις βαθμίδες της, *στα κρατικά εκπαιδευτήρια*».
- ▼ «Η ανώτατη εκπαίδευση παρέχεται αποκλειστικά από ιδρύματα... υπό την *εποπεία του κράτους*».
- ▼ «Οι καθηγητές των ανώτατων εκπαιδευτικών ιδρυμάτων είναι *δημόσιοι λειτουργοί*... [και]... δεν μπορούν να παυθούν...».
- ▼ «Η σύσταση ανώτατων σχολών από *ιδιώτες απαγορεύεται*».

Με άλλα λόγια, τα πάντα στην εκπαίδευση εξαρτώνται από το κράτος, έστω και αν κάτι δεν είναι εφικτό. Δωρεάν παιδεία δεν υπάρχει, εφόσον η ιδιωτική δαπάνη για την παιδεία είναι μεγαλύτερη της δημόσιας. Επειδή τα έσοδα του κράτους δεν επαρκούν για να παράσχει σε όλους δωρεάν παιδεία, ο αριθμός των φοιτητών αυξάνεται μειώνοντας την ποιότητα της παρεχόμενης εκπαίδευσης. Σε μια χώρα που προσπαθεί να εισάγει ανταγωνιστικότητα, το κράτος διατηρεί μονοπώλιο στην παιδεία. Και ας φανταστούμε ποια θα ήταν η διεθνής κατάταξη του Harvard, του Stanford ή του Yale, αν κάποιος στο Υπουργείο Παιδείας στην Ουάσινγκτον έπρεπε να εγκρίνει τον διορισμό ενός καθηγητού και να ορίσει τον μισθό του.

Οι νόμοι της φύσης και η θεμελιώδης αριθμητική συγκρούονται με τους όρους του άρθρου 16 του Συντάγματος – δεν είναι δυνατόν να παρέχεται δωρεάν ανώτερη εκπαίδευση σε όλους όσοι τη θέλουν. Κάτι πρέπει να υποχωρήσει στην εξέλιξη των πραγμάτων. Στην περίπτωση της Ελλάδας αυτό το κάτι είναι η επιβολή συσσιτίου στην ποσότητα, η υποβάθμιση της ποιότητας, η ανεργία των αποφοίτων, η μαζική έξοδος των φοιτητών στο εξωτερικό, η διαρροή εγκεφάλων, η απώλεια ξένου συναλλάγματος, η κακή διανομή των πόρων, οι μειωμένες κοινωνικές παροχές, η μείωση της επένδυσης σε ανθρώπινο κεφάλαιο και η κοινωνική αναταραχή.

Διαρθρωτικές αλλαγές

Μια ουσιαστική αναβάθμιση της παιδείας πρέπει να βασίζεται σε τρεις άξονες πολιτικής.

1. Αποκέντρωση εκπαιδευτικών αποφάσεων από το Υπουργείο Παιδείας στο σχολείο, τον δάσκαλο και τον μαθητή ή κηδεμόνα του, το πανεπιστήμιο και τον φοιτητή.
2. Περιορισμός του ρόλου του κράτους στην παιδεία στον αναδιανεμητικό του ρόλο υπέρ της κοινωνικής δικαιοσύνης.
3. Θέσπιση κινήτρων για διδάσκοντες και διδασκόμενους, ώστε οι πράξεις τους να συμβάλουν στην αποτελεσματικότητα και ανταγωνιστικότητα του συστήματος.

Παράδειγμα αποκέντρωσης εκπαιδευτικών αποφάσεων είναι η ουσιαστική παράκαμψη του ξεπερασμένου άρθρου 16 του Συντάγματος, η εκλογή βιβλίου για τον μαθητή ή τον φοιτητή από τον δάσκαλο ή τον καθηγητή, αντί για τη διανομή μοναδικών συγγραμμάτων από το Υπουργείο Παιδείας.

Παράδειγμα του ρόλου του κράτους στον αναδιανεμητικό του ρόλο είναι η παροχή βοηθημάτων στον φτωχό μαθητή ή φοιτητή, συνδυασμένο με την επιβολή διδάκτρων για τους πλουσιότερους.

Παράδειγμα κινήτρων είναι η ουσιαστική αξιολόγηση του εκπαιδευτικού αποτελέσματος και θέσπιση βραβείων και ποινών, π.χ. διαφοροποίηση αμοιβών διδασκόντων, κλείσιμο πανεπιστημιακών τμημάτων που δεν ανταποκρίνονται στη ζήτηση και απόλυση των διδασκόντων.

Κατά βαθμίδα

Προσχολική

Η Ελλάδα έχει έναν από τους χαμηλότερους δείκτες στην Ευρωπαϊκή Ένωση όσον αφορά την κάλυψη νηπίων ηλικίας 4-5 ετών. Προβλήματα στις ανώτερες βαθμίδες αρχίζουν από ελλιπή προετοιμασία στην προσχολική. Τα παιδιά των ευπορότερων οικογενειών ήδη καλύπτονται από το σύστημα, πολλά σε ιδιωτικά νηπιαγωγεία. Ρόλος του κράτους είναι να καλύψει τα παιδιά των φτωχότερων οικογενειών προσφέροντας και οικονομικά κίνητρα στους γονείς για να τα φέρουν στο σχολείο.

Δημοτικό

Αλλαγή συστήματος διδασκαλίας από την απομνημόνευση στην ανάπτυξη κριτικής σκέψης. Ελευθερία στον δάσκαλο να διαλέξει βιβλία και χρήση του σχολικού χρόνου για να αναπτύξουν τα παιδιά κρίση αντί να παπαγαλίζουν. Εφαρμογή μεθόδου Φινλανδίας. Διαφοροποίηση αμοιβής δασκάλων ανάλογα με την αξιολόγησή τους σε όλα τα επίπεδα.

Γυμνάσιο

Η Ελλάδα έχει έναν από τους χαμηλότερους δείκτες στην Ευρωπαϊκή Ένωση όσον αφορά την επίδοση μαθητών στον διαγωνισμό PISA του ΟΟΣΑ, καθώς και μεγάλο δείκτη διαρροής από το Γυμνάσιο. Αλλαγή της διδασκαλίας από δασκαλοκεντρική σε μαθητοκεντρική. Παρακολούθηση προβληματικών μαθητών και ενημέρωση για τις επιπτώσεις εγκατάλειψης του σχολείου.

Λύκειο

Απεμπλοκή του από τη μέθοδο εισαγωγής στα πανεπιστήμια. Κατάργηση των θρησκευτικών ως αυτοτελούς μαθήματος και εισαγωγή του ως μέρος της ιστορίας. Δημοσίευση αποτελεσμάτων αξιολόγησης εκπαιδευτικής επίδοσης κατά Λύκειο, δημόσιο και ιδιωτικό.

Τεχνική - Επαγγελματική

Μείωση των προσφερόμενων ειδικοτήτων με βάση την αγορά εργασίας. Παράλληλη έμφαση στη γενική μόρφωση, ώστε να διευκολύνεται περαιτέρω εξειδίκευση στην επιχείρηση.

Ανωτάτη

Έμμεση χρηματοδότηση μέσω κουπονιών για τους οικονομικά ασθενέστερους και επιβολή διδάκτρων στους υπόλοιπους. Θέσπιση εκπαιδευτικών δανείων. Ελεύθερη ίδρυση ιδιωτικών πανεπιστημίων. Κλείσιμο πελατιακών σχολών ΑΕΙ και ΤΕΙ σε διάφορες πόλεις. Διαφοροποίηση αμοιβών καθηγητών σύμφωνα με ουσιαστική εξωτερική αξιολόγηση.

Έρευνα

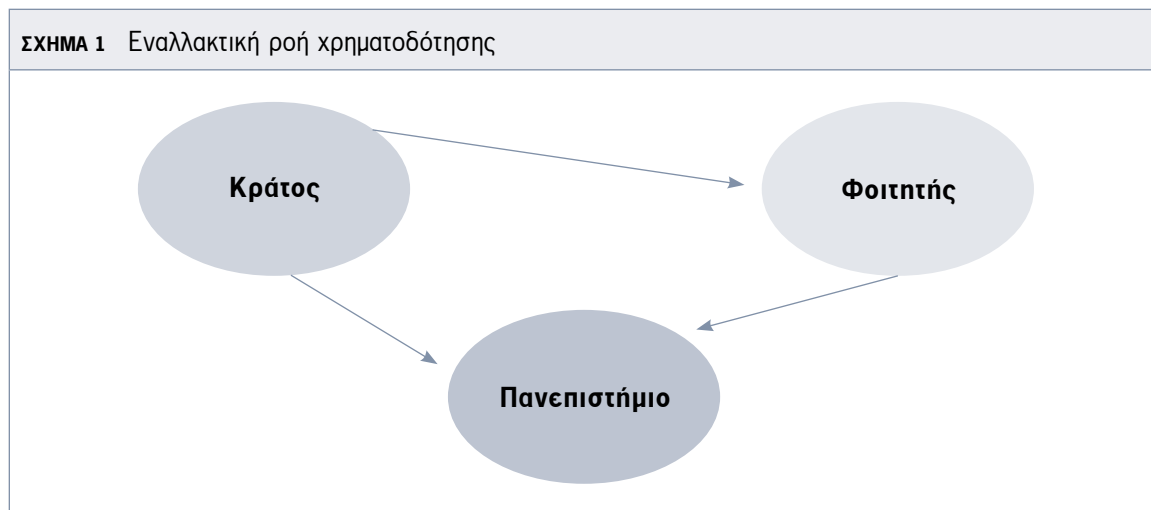
Ενθάρρυνση πανεπιστημίων να παρέχουν υπηρεσίες συμβούλων σε επιχειρήσεις.

Χρηματοδότηση

Ας σημειωθεί ότι για να επιτευχθούν τα ανωτέρω δε χρειάζεται αύξηση των κρατικών δαπανών για την παιδεία. Τα ίδια χρήματα που ξοδεύονται σήμερα, και ίσως λιγότερα, θα μπορούσαν να είναι πιο αποτελεσματικά. Παράδειγμα είναι η έμμεση χρηματοδότηση των σχολικών μονάδων και των πανεπιστημίων μέσω του μαθητή ή του φοιτητή που θα διαλέγει πού θα σπουδάσει, σε δημόσιο ή ιδιωτικό ίδρυμα.

Τα δίδακτρα μπορεί να πληρώνονται από τα χρήματα που παίρνουν οι φοιτητές από το Δημόσιο για να συνεχίσουν τις σπουδές τους. Η έμμεση αυτή χρηματοδότηση από το Δημόσιο της τριτοβάθμιας εκπαίδευσης, δηλ. μέσω των φοιτητών, εισάγει ένα δυνατό κίνητρο και στοιχείο ανταγωνισμού στο σύστημα, ικανοποιώντας αυτόματα το κριτήριο της αποτελεσματικότητας, εσωτερικής και εξωτερικής. Το ίδιο βεβαίως ισχύει και για τα δημοτικά σχολεία ή τα γυμνάσια.

Αν μάλιστα τα χρήματα του Δημοσίου δίνονται κατά προτίμηση στους μαθητές και φοιτητές χαμηλού οικογενειακού εισοδήματος, τότε ικανοποιείται και το κριτήριο της κοινωνικής δικαιοσύνης. Δηλαδή, διοχετεύονται περισσότερα χρήματα προς σπουδή των φτωχότερων.

Η εσωτερική αποτελεσματικότητα επιτυγχάνεται διότι τόσο οι φοιτητές, όσο και το διδακτικό προσωπικό έχουν τα κίνητρα να διεκπεραιώσουν καλώς τα καθήκοντά τους. Οι μεν φοιτητές θα πάψουν να είναι αιώνιοι, διότι το κουπόνι θα δίνεται εφάπαξ. Και δε θα καίνε τα βιβλία τους διότι θα έχουν πληρώσει γι' αυτά. Οι δε καθηγητές θα φροντίσουν να παρέχουν τέτοιου είδους εκπαίδευση, ώστε να υπάρχει ζήτηση για εισαγωγή στο εν λόγω πανεπιστήμιο. Το «αόρατο χέρι» βελτίωσης θα ενεργοποιηθεί.

Η εξωτερική αποτελεσματικότητα επιτυγχάνεται διότι ο σημερινός φοιτητής, και αυριανός απόφοιτος, είναι υπεύθυνος για τυχόν λάθος επιλογές. Δηλαδή, δεν θα ζητούν οι φοιτητές εισαγωγή στον ποιμαντικό κλάδο αν ξέρουν ότι το πτυχίο τους δεν τους εξασφαλίζει αυτόματα θέση παπά σε εκκλησία.

Το σημαντικό χαρακτηριστικό του έμμεσου τρόπου χρηματοδότησης είναι ότι διαχωρίζει τον χρηματοδότη της εκπαίδευσης από τον παραγωγό εκπαιδευτικών υπηρεσιών. Όπως και σε κάθε άλλο τομέα, το κράτος είναι κακός παραγωγός. Ακριβώς όπως μία βιομηχανία δεν μπορεί να ευδοκιμήσει όταν το Δημόσιο είναι ο παραγωγός, το ίδιο ακριβώς συμβαίνει και με την εκπαίδευση. Σήμερα το κράτος όχι μόνο χρηματοδοτεί απ' ευθείας την εκπαίδευση, αλλά και την παράγει, με την έννοια ότι προσλαμβάνει τους καθηγητές, τους προάγει, εγκρίνει το τι διδάσκουν και δεν μπορεί να τους απολύσει.

Η έμμεση χρηματοδότηση των εκπαιδευτικών ιδρυμάτων παρακάμπτει τα παραπάνω προβλήματα. Σε αυτή, ο παραγωγός της εκπαίδευσης είναι διαφορετικός από τον χρηματοδότη. Στο γενικό πλαίσιο της έμμεσης χρηματοδότησης διακρίνουμε το σύστημα των κουπονιών (vouchers) και αυτό των ανάδοχων σχολείων (charter schools).

Τα ανάδοχα σχολεία είναι ακόμη μια πρωτοπόρος εφαρμογή της έμμεσης χρηματοδότησης των ιδρυμάτων. Στο σύστημα αυτό, διαχωρίζεται η παραγωγή των εκπαιδευτικών υπηρεσιών από τον χρηματοδότη. Συγκεκριμένα, κάποιος τοπικός φορέας (δήμος, γονείς, ομάδα παρέμβασης, άλλοι ενδιαφερόμενοι) έχει τη δυνατότητα να ιδρύσει μια εκπαιδευτική μονάδα με σχετικά ελεύθερους όρους λειτουργίας. Η μονάδα αυτή χρηματοδοτείται μερικώς ή ολικώς από το Δημόσιο και καθίσταται υπεύθυνη μόνο για την επίτευξη καλών μαθησιακών αποτελεσμάτων.

Το σύμβολο συνεργασίας μεταξύ του χρηματοδότη (Δημόσιο ή και με τη συμβολή ιδιωτικών πόρων) ορίζει πως το σχολείο θα πρέπει να είναι επιτυχημένο με βάση συγκεκριμένους στόχους μάθησης. Η παραπάνω διαδικασία εισάγει σαφώς ποιοτικά κίνητρα στη μονάδα, καθώς α) για να ιδρυθεί ένα σχολείο από το πουθενά, χρειάζεται κινητοποίηση και δυναμισμός από τους φορείς, γεγονός που πολύ συχνά συντελεί σε καλύτερη ποιότητα και β) υπάρχει σοβαρό κίνητρο για επιτυχία, καθώς αν δεν πετύχει το σχολείο, αναγκάζεται να κλείσει.

Ο θεσμός των ανάδοχων σχολείων έχει δοκιμαστεί με μεγάλη επιτυχία στις ΗΠΑ. Τα αποτελέσματα έδειξαν πως όταν οι εκπαιδευτικές μονάδες αφήνονται να λειτουργήσουν χωρίς κεντρικούς παρεμβατισμούς, η μάθηση ανεβαίνει σε ποιότητα. Αυτό είναι ένα από τα αποτελέσματα του διαχωρισμού της χρηματοδότησης από την παραγωγή εκπαίδευσης.

Στο προτεινόμενο σύστημα, η αξιολόγηση ιδρυμάτων και διδασκόντων είναι αυτόματη. Τα μεν ιδρύματα στο σύνολό τους αξιολογούνται από αυτούς που σκέπτονται αν θα δαπανήσουν τα χρήματά τους στο Α ή το Β ίδρυμα. Άγνοια καταναλωτού δεν υφίσταται. Σε όλο τον κόσμο, όλοι ξέρουν να ξεχωρίζουν το καλό ίδρυμα από το κακό. Με τη σειρά τους, τα ιδρύματα έχουν το κίνητρο να αξιολογούν τους διδάσκοντες και να απολύουν ή να αμείβουν κατώτερα αυτούς που δεν λάμπουν στο διδακτικό και ερευνητικό πεδίο, διότι αλλιώς θα χάσουν χρήματα και θα πρέπει να κλείσουν.

Εφαρμογή

Τα ανωτέρω μέτρα συνήθως χαρακτηρίζονται ως εξωπραγματικά και ανέφικτα στην ελληνική κοινωνία. Και σε αυτό ευθύνεται το εκπαιδευτικό μας σύστημα που έχει γαλουχήσει γενεές στην παπαγαλία αντί για την κριτική σκέψη. Από τους Βαυαρούς ξεκίνησε μια κεντροευρωπαϊκή αντί για αγγλοσαξωνική προσέγγιση στην παιδεία που δυστυχώς συνεχίζεται σήμερα. Μακριές στομφώδεις φράσεις χωρίς ουσία. Για τα πάντα είναι υπεύθυνο το κράτος.

Τα εφικτά μέτρα δοκιμάστηκαν και απέτυχαν να λύσουν την εκπαιδευτική τραγωδία. Συχνά ακούμε για την επανίδρυση του κράτους, κάτι που δεν το βλέπουμε. Μήπως θα έπρεπε πρώτα να επανιδρύσουμε την παιδεία;

Βιβλιογραφία - Πηγές

- Ψαχαρόπουλος, Γ., (1999), *Οικονομική της Εκπαίδευσης*. Αθήνα: Παπαζήσης.
- Ψαχαρόπουλος, Γ., (2003), *Ελληνική Παιδεία: Μια Σύγχρονη Τραγωδία*. Αθήνα: Ι. Σιδέρης.
- Ψαχαρόπουλος, Γ., (2004), *Μη κρατικά πανεπιστήμια – Το άρθρο 16 του Συντάγματος καιρός να αλλάξει*. Αθήνα: Εκδόσεις Ποταμός.
- Ψαχαρόπουλος, Γ., (2005), «Το κοινωνικό κόστος ενός απαρχαιωμένου Νόμου: Το άρθρο 16 του Ελληνικού Συντάγματος», στον τόμο *Εκπαίδευση και Εκπαιδευτική Πολιτική - Μεταξύ Κράτους και Αγοράς*, επιμ. Δ. Γράβαρης και Ν. Παπαδάκης. Σαββάλας.
- Ψαχαρόπουλος, Γ., (2007), «Τεχνική-επαγγελματική εκπαίδευση μέσα στο σχολείο: Μια αδύνατη συμβίωση» στον τόμο *«Η Διαχρονική Ανάπτυξη της ΤΕΕ στον Τόπο μας – Προβλήματα και Προοπτικές»*, Ίδρυμα Ευγενίδου.
- Becker, Gary, S., (1975), *Human Capital*, Chicago: University of Chicago Press.
- Bowles, S., (1967), "Sources of Growth in the Greek Economy, 1951-1961", Project for Quantitative Research in Economic Development, Development Advisory Service, Center for International Affairs, Harvard University.
- Lucas, R. E., (1988), "On the mechanics of economic development," *Journal of Monetary Economics*, 22 (1), 3-22.
- Schultz, T. W., (1961), 'Investment in human capital,' *American Economic Review*, 51, 1-17.
- Psacharopoulos, G., (2003), "The Social Cost of an Outdated Law: Article 16 of the Greek Constitution", *European Journal of Law and Economics*, Vol. 16.

